

TELEMARKS FORSKING

NOTODDEN

Hilde Saugerud, Heike Speitz og Åse Streitlien
LÆREMIDLENES DEKNING AV
EUROPEISKE PROBLEMSTILLINGER
I UTVALGTE FAG I
GRUNNOPPLÆRINGEN

Rapport 03/2005
Telemarksforskning-Notodden

<i>Prosjektnavn:</i>	Undersøkelse av læremidlenes dekning av europeiske problemstillinger i utvalgte fag i grunnopplæringen
<i>Rapportnummer:</i>	03/2005
<i>ISBN:</i>	82-7463-130-7
<i>Oppdragsgiver:</i>	Utdanningsdirektoratet
<i>Kontaktperson:</i>	Terje Bryne Krokfjord
<i>Dato:</i>	14.02.05
<i>Prosjektleder:</i>	Forsker Heike Speitz
<i>Medarbeidere:</i>	Forsker Hilde Saugerud Forsker Åse Streitlien
<i>Prosjektansvarlig:</i>	Direktør Odd Erik Johansen
TELEMARKSFORSKING-NOTODDEN Senter for pedagogisk forskning og utviklingsarbeid Lærerskoleveien 35, 3679 Notodden Telefon: 35 02 66 99 Faks: 35 02 66 98 E-post: tfn@hit.no Web: www.tfn.no Tiltaksnr.: 966 009 012	

INNHold

1. INNLEDNING	4
1.1 BAKGRUNN FOR OPPDRAGET	4
1.2 FORSTÅELSE AV OPPDRAGET. PRECISERINGER OG AVGRENSNINGER	4
1.3 PROBLEMSTILLINGER KNYTTET TIL UNDERSØKELSEN	4
2. ANALYSE	6
2.1 INNLEDNING	6
2.2 SPRÅKFAGENE	6
2.2.1 <i>Tysk</i>	6
2.2.1.1 Tysk på ungdomstrinnet	6
2.2.1.2 Tysk i videregående opplæring	7
2.2.2 <i>Fransk</i>	9
2.2.2.1 Fransk på ungdomstrinnet	9
2.2.2.2 Fransk i videregående opplæring	10
2.3 SAMFUNNSFAGENE	15
2.3.1 <i>Historie</i>	15
2.3.1.1 Historie på ungdomstrinnet	15
2.3.1.2 Historie i videregående opplæring	18
2.3.2 <i>Samfunnsfag / samfunnskunnskap</i>	21
2.3.2.1 Samfunnskunnskap på ungdomstrinnet	21
2.3.2.2 Samfunnskunnskap 3SK i videregående opplæring	24
2.3.3 <i>Geografi på ungdomstrinnet</i>	27
3. RESULTATER OG REFLEKSJONER	31
3.1 RESULTATER	31
3.2 REFLEKSJONER	32
4. REFERANSER:	34

1. INNLEDNING

1.1 BAKGRUNN FOR OPPDRAGET

Telemarksforskning-Notodden har fått i oppdrag av Utdanningsdirektoratet å gjennomføre en undersøkelse av læremidlenes dekning av europeiske problemstillinger i utvalgte fag på utvalgte trinn i grunnopplæringen (jf. kontrakt pkt. 2). Undersøkelsen skal sette søkelys på struktur og innhold i læremidler og komme med tilrådinger om hva som kan gjøres for å øke kunnskap og bevissthet rundt europeiske problemstillinger i skolen.

Oppdragets bakgrunn er samarbeidsregjeringens europapolitiske plattform, vedtatt 21. februar 2002. Blant tiltakene nevnes at ”regjeringen vil arbeide for å øke kunnskapen i skole, opplæring og høgre utdanning om europeisk politikk, økonomi og kultur, europeiske land, europeisk samarbeid, og Norges plass i Europa”. Det står videre skrevet i Samarbeidsregjeringens Europapolitiske plattform at ”for Norge er utviklingen i EU, Nato og i Russland [...] av sær betydning”(punkt 2.1).

1.2 FORSTÅELSE AV OPPDRAGET. PRESISERINGER OG AVGRENSNINGER

Slik vi har forstått oppdraget, er hovedmålet med undersøkelsen å forsøke og danne et bilde av hvordan Europa og europeiske spørsmål blir fremstilt i markedsledende lærebøker som brukes i norsk grunnopplæring.

I oppdragsbrevet står det at ”undersøkelsen skal foreligge til høringsfasen i læreplanutviklingen (våren 2005), noe som muliggjør vurdering og oppfølging av undersøkelsens konklusjoner og anbefalinger i forhold til læreplanverket, med følger for forlagets læremiddelutvikling”. (jf. kontrakt pkt.2). Med andre ord vil man med denne undersøkelsen ha mulighet til å bidra til innsikt og komme med anbefalinger som vil kunne påvirke arbeidet i læreplangruppene og dermed utviklingen av nye læremidler.

Oppdragets omfang, både mht. tid og økonomisk ramme, tilsier at undersøkelsen vil måtte være relativt begrenset og vil ha mer karakter av en kasusstudie av utvalgte fag og læreverk enn en omfattende undersøkelse av læremidler generelt. I den grad departementet ønsker å bruke resultater fra undersøkelsen i forbindelse med det kommende læreplanarbeidet, må man være bevisst at denne type undersøkelser gir lite grunnlag for generaliserende konklusjoner.

1.3 PROBLEMSTILLINGER KNYTTET TIL UNDERSØKELSEN

Med utgangspunkt i hovedmålet for undersøkelsen skal følgende spørsmål belyses:

Generelt:

- I hvilken grad er europeiske dimensjoner og problemstillinger tatt opp i læremidlene?
- Er disse problemstillingene samtidsrettet? Hvor oppdatert er informasjonen i lærebøkene og på de tilhørende nettstedene?

Sammenheng med læreplaner:

- Hva sier læreplanene i de aktuelle fagene om europeiske perspektiver?
- I hvilken grad oppfyller læremidlene kravene i læreplanene om dekning av europeiske spørsmål?

Læremidlene:

- Hvordan blir ”Norges plass i Europa” behandlet i lærebøkene?
- Hvordan er Norges samhandling med europeiske land for eksempel gjennom handel, samarbeidsavtaler, medlemskap i internasjonale organisasjoner osv. behandlet i læremidlene?
- Er innholdet i læremidlene med på å øke forståelsen for fremmede kulturer og sette i gang refleksjon rundt spørsmål knyttet til innvandringspolitikk, minoritetsgrupper, menneskerettigheter, demokrati, miljøspørsmål, forsvar og sikkerhetspolitikk m.m.?
- Hvordan er den økonomiske utviklingen i Europa fremstilt, for eksempel i forhold til de nye medlemslandene i EU?
- I hvilken grad er sikkerhetspolitikk og den forsvarspolitiske dimensjonen ivaretatt i lærebøkene, for eksempel knyttet til Norges forhold til NATO og EUs fremtid som sikkerhetspolitisk organ?
- Er miljørelaterte fakta og problemstillinger presentert i et europeisk perspektiv, for eksempel menneskenes levevilkår, forvaltning av ressurser eller bruk av genteknologi?
- I hvilken grad bidrar læremidlene til innsikt i kulturelle likheter og forskjeller og til interkulturell forståelse?

2. ANALYSE

2.1 INNLEDNING

Det forventes at spørsmålene vi har fokusert på under *momenter for undersøkelsen* i varierende grad vil være aktuelle for de ulike fag og trinn. Dette avhenger for eksempel av læreplanens føringer og fagets egenart. Det er for eksempel å forvente at språkfagene tysk og fransk vil rette seg mot enkelte fransk og tysktalende land og regioner i større grad enn til Europa som helhet.

Ved vurdering av lærebøker generelt er det flere modeller en kan legge til grunn. Johnsen et al. (1997) diskuterer flere ulike tilnærminger. Vi skal her bare ganske kort gjengi hva de foreslår som en vurderingsmodell. Modellen består av ni faser:

1. Førsteintrykket av innhold og relevans
2. Avsenderen
3. Mottakerne
4. Rammen
5. Nærmere undersøkelse av innholdet
6. Språkbruken
7. Bildene, utstyret
8. Samlet vurdering
9. Eventuelle sammenligninger (Johnsen et al.1997: 197).

Som de sier, kan denne modellen bygges ut med en rekke spørsmål. ”Ved å besvare dem – eller et passende utvalg av dem – kan du produsere en bestemt viten om bestemte lærebøkers gode og mindre gode egenskaper” (Johnsen et al. 1997:197). For oss har denne modellen vært et utgangspunkt for å gripe fatt i mandatet, uten at det ut fra prosjektets ramme har vært mulig å følge modellen systematisk.

2.2 SPRÅKFAGENE

2.2.1 Tysk

2.2.1.1 Tysk på ungdomstrinnet

Læreplanen for tilvalgsspråkene tysk og fransk legger i 10. klasse vekt på to hovedmål som kan knyttes til europeiske spørsmål. Det ene målet legger vekt på å ”knytte kontakt med mennesker i andre land, for eksempel gjennom ulike samarbeidsprosjekter der de blant annet formidler både majoritets- og minoritetskulturer i sitt eget land.” Det andre målet er å ”arbeide med kultur og samfunnsforhold i de tysktalende områdene knyttet til for eksempel fredsarbeid, kulturminner, natur og miljø gjennom for eksempel internasjonalt samarbeid” (L97: 284).

For tilvalgsspråket tysk er det valgt ut to læreverk på 10. trinn, *Einmal 3* fra Cappelen og *Alles klappt!*, fra Aschehoug. Disse læreverkene har ikke egen nettside.

Einmal 3

Denne læreboken er en videreføring av *Einmal 1* og *2* (for 8. og 9. trinn). Boken legger stor vekt på tyskspråklige land, noe som er helt i tråd med læreplanen. Den behandler temaer som byer i Tyskland, Sveits, en reise på Rhinen og Liechtenstein.

Del 5 om "Die Schweiz" inneholder en prosatekst som gir informasjon om landets geografi, befolkning og politisk system. I tillegg finnes det en oppgave om mat-tradisjoner i Europa, "Die europäische Küche". Oppgaven består av stereotyper, både når det gjelder matretter i forskjellige land og innbyggere og deres 'typiske' egenskaper. Hensikten er antagelig å formidle kunnskap og bevisstgjøre om kulturelle likheter og forskjeller. Med en slik tilnærming blir det i svært stor grad avhengig av læreren og elevene hvordan de bruker stoffet.

Teksten "Liechtenstein – ein Fürstentum im Herzen Europas" er en beskrivelse av fyrstedømmet Liechtenstein, bl.a. den geografiske plasseringen midt i Europa.

Kapittel 9 om tysk historie legger hovedvekten på annen verdenskrig og DDR og slutter med gjenforeningen. Den inneholder ikke noe stoff om det moderne Tyskland generelt, eller Tysklands forhold til Europa.

Alles klappt!

I tråd med læreplanen presenterer boken *Alles klappt* Tyskland og andre tyskspråklige land. Første kapittel, "Reisen", setter fokus på Rhinen og andre reisemål i Tyskland og geografiske og kulturelle fakta. Blant oppgavene til teksten (s. 19) er en oppfordring til å ta kontakt med en tysk skole gjennom et Comenius-prosjekt. Det følger forholdsvis lite informasjon med denne oppfordringen. Muligens er det utdypet i en lærerhåndbok som ikke er med i denne undersøkelsen. Det hadde vært mulig å vise til SIUs nettside om europeiske utdanningsprogrammer og på denne måten gjøre det lettere for læreren og klassen å virkelig gå inn i et slikt prosjekt.

Kapittel 3 "Umwelt kennt keine Grenzen" innleder temaet miljø som et europeisk tema: "Das Thema Umwelt ist bei Jugendlichen in ganz Europa populär". I det følgende holder læreverket seg tett til krav i læreplanen og presenterer utsagn fra ungdommer i tre tyskspråklige land, Liechtenstein, Østerrike og Sveits. Utover dette vises det til en europeisk og internasjonal dimensjon: "Die Luftverschmutzung in Europa und der Skisport haben viel von der Landschaft zerstört" (s. 40). En oppgave i tillegg til teksten oppfordrer til bruk av Internett: „Ved hjelp av Internett kan de kanskje finne ut meir om kva som blir gjort internasjonalt for å betre miljøet i verda“.

Kapittel 8 "Damals und heute" er en blanding av historisk og aktuelt stoff om Tyskland. Temaer er annen verdenskrig, nazisme og nynazisme, innvandring og demokrati. Temaene presenteres gjennom faktatekster og bilder i et nasjonalt perspektiv. På side 89 gis et forslag til tverrfaglig prosjekt om nazisme og nynazisme, med et sammenliknende perspektiv: "Finn ut meir om situasjonen i dag i tyskspråklege land og i andre europeiske land. Bruk oppslagsverk, telefaks eller Internett. Ta gjerne kontakt med ein tysk skoleklasse på e-post".

2.2.1.2 Tysk i videregående opplæring

I tysk for videregående skole er det valgt ut to lærebøker som brukes i B-språkundervisning på VK1 og C-språkundervisning på VK2. Den ene er *@nflug.de* (Cappelen) og den andre er *Mitten in Europa 3* (tekstbok) fra Gyldendal.

Læreplanen for C-språk 3 og B-språk 2 gir ingen spesifikke henvisninger til Europa og europeiske spørsmål, men i den grad termen "språkområde" inkluderer

europiske land og regioner, er det naturlig å trekke frem målene om at elevene på dette trinnet skal ”kunne sammenligne ulike skikker og normer i Norge med skikker og normer i det aktuelle språkområdet [...] ha kjennskap til styresettet i språkområdene [...] ha kunnskaper om utvalgte hendelser og personer i språkområdets historie [...] ha noe kjennskap til ulike kunstarter innen språkområdet som for eksempel bildende kunst, musikk, arkitektur eller film”. I tillegg skal eleven ha kjennskap til ”aktuelle samfunnsproblemer innen det aktuelle språkområdet som for eksempel spørsmål om levekår, natur og miljø”.

@nflug.de

I forordet til dette læreverket står det: ”Det er lagt vekt på å formidle kunnskap om mennesker, kultur og bildende kunst, historiske og politiske forhold og aktuelle samfunnsproblemer.”

Kapittel 5 ”Nach der Wende” er basert på en tekst om to ungdommer fra Berlin, Øst og Vest, etter gjenforeningen. Den formidler et aktuelt bilde og presenterer ungdommer i samme alder som de norske brukerne av boken.

Den mest aktuelle delen med tanke på problemstillingene i denne undersøkelsen, er kapittel 9 ”Deutschland und Europa”. Her presenteres det monetære systemet (Euroen), kombinert med noen reflekterende spørsmål for elevene, for eksempel *Hva tenker du på når du hører begrepet ”Europa”?* Refleksjonen er en forberedelse på den følgende delen *Hva betyr Europa for hver enkelt av oss?* som består av tre intervjuer med tyske ungdommer, der de beskriver sine holdninger og forventninger til EU og gir praktiske eksempler fra hverdagen (bl.a. reise, mobilitet i utdanningen, kulturforskjeller, sikkerhet og valuta).

Kapittelet avsluttes med fakta om europeiske institusjoner, en autentisk tekst fra Tyskland som informerer innbyggerne om EU, og til slutt en kort tekst om Europa i verdensrommet (”European Space Operations Center”) i Darmstadt, Tyskland.

Nettsiden til læreverket supplerer med et stort utvalg lenker til de enkelte kapitlene og med ekstrainformasjon, bl.a. om det politiske systemet i Norge og i Tyskland, om den Europeiske Union og Euroen. Den legger opp til en rekke sammenlikninger mellom Norge og Tyskland (historie, politikk, kultur) og fremstår som godt oppdatert og aktuell.

Mitten in Europa 3 (Tekstbok)

I forordet til dette læreverket siteres læreplanen: ”Elevene skal kunne videreutvikle ferdigheter i å forstå og formidle ulike former for muntlig og skriftlig språk og kunne kommunisere muntlig og skriftlig om forskjellige emner. De skal ha kunnskaper om historie, samfunns- og kulturforhold innen språkområdet”.

Ut fra tittelen til læreverket kunne man forventet et aktualisert perspektiv på Tyskland og andre tyskspråklige land. Læreverket fremstår derimot som svært tradisjonelt når det gjelder utvalg av tekster.

Avsnittet ”Zeitgeschichte” (kapittel 20-22) begynner med teksten ”Die Mauer im Kopf”, en fiktiv familiefortelling som spenner fra 30-årene til etterkrigstiden, konflikter mellom øst og vest, hverdagen i DDR, og frem til gjenforeningen. Den

følgende historiske teksten beskriver situasjonen i Vest-Tyskland etter 1945 og legger videre stor vekt på 60- og 70-tallet.

I denne tekstboken finnes det ikke noe aktuelt stoff om det moderne Tyskland etter gjenforeningen, og ikke noe om Tyskland og Europa. Det vil være sterkt avhengig av lærerens håndtering av læreverket om det klarer å vekke nysgjerrighet hos elevene. En utfordring blir her å gå videre og bruke andre kilder for å bli kjent med dagens realitet i de tyskspråklige landene, deriblant Tysklands posisjon i Europa m.m.

Nettsidene til læreverket består av øvelser til de enkelte kapitlene, ordforråd og grammatikk.

Oppsummering tysk

Læreverkene for tilvalgsspråk og for B-/C-språk tysk er svært trofaste til læreplanene. Hovedfokuset gjennom de forskjellige temaene ligger på Tyskland og andre tyskspråklige land.

Lærebøkene presenterer mye fakta (geografi, historie, miljø m.m.) ved siden av skjønnlitterære tekster. Det er påfallende lite stoff om det moderne Tyskland, dvs. 90-tallets utvikling, etter gjenforeningen. Et unntak blant bøkene i denne undersøkelsen er *@nflug.de*, som har et helt kapittel om Tyskland og Europa, med supplerende nettsider. De andre bøkene synes å stoppe opp ved landegrensene og overlater et videre perspektiv og en oppdatering til læreren og klassen.

Spesielt bøkene for videregående opplæring inneholder mye stoff, mens bøkene for ungdomstrinnet ser ut til å forenkle både språk og innhold i fremstillingen. En må spørre seg om en slik forenkling er tjenlig i forhold til brukerne, hvordan den virker på målgruppen og hvilke utfordringer den gir til læreren.

Med tanke på problemstillingene i denne undersøkelsen (for eksempel kultur og samfunnsforhold) virker flere av bøkene lite aktuelle. En må spørre seg i tillegg om tekster og oppgaver rundt nasjonale klisjeer kommer til å bidra til at elevene utvikler interkulturell forståelse. Igjen vil dette være sterkt avhengig av læreren og hans/hennes fag- og kulturkompetanse, hvordan slike tilsynelatende ”morsomme” øvelser brukes i opplæringen.

Nettsidene til én bok inneholder lenker til ord- og grammatikkoppgaver, en annen bruker nettsiden til å utvide informasjonstilgangen om aktuelle tema.

2.2.2 Fransk

2.2.2.1 Fransk på ungdomstrinnet

Læreplanene for tilvalgsspråkene tysk og fransk er identiske på ungdomstrinnet. Det ene målet legger, som for tysk, vekt på å ”knytte kontakt med mennesker i andre land, for eksempel gjennom ulike samarbeidsprosjekter der de blant annet formidler både majoritets- og minoritetskulturer i sitt eget land”. Det andre målet er å ”arbeide med kultur og samfunnsforhold i de fransktalende områdene knyttet til for eksempel fredsarbeid, kulturminner, natur og miljø gjennom for eksempel internasjonalt samarbeid” (L97: 290).

Chouette Nouvelle 3

På ungdomstrinnet er boken *Chouette Nouvelle 3* (Gyldendal) valgt ut i fransk. Boken brukes i 10. klasse og er en videreføring av *Chouette Nouvelle 1* og 2.

Som forventet er tekstene og temaene i *Chouette Nouvelle 3* primært knyttet opp mot enkelte fransktalende land, regioner og byer. *Chouette Nouvelle 3* har i særlig grad lagt vekt på de fransktalende landene Marokko, Algerie og Martinique, samt Korsika og de franske regionene Bourgogne, Aquitaine, Limousin og Alsace. Siden denne undersøkelsen skal ta for seg Europa og europeiske problemstillinger, ser vi det som lite hensiktsmessig å gå inn på fremstillingene av de ikke-europeiske landene, men vi registrerer at man i denne læreboken primært har valgt å fokusere på fransktalende områder utenfor Europa.

I tråd med læreplanen blir natur og miljøvernsspørsmål tatt opp i boken. I kapittelet som er viet emnet (*kap 4. L'écologie, les jeunes et la voiture*) er det primært lagt vekt på forurensning i tilknytning til bilbruk og kildesortering. Det er verdt å merke seg at tekstene i stor grad legger vekt på situasjonen i Frankrike og i liten eller ingen grad fremstiller miljøproblematikken som et globalt/regionalt problem. Det samme kan sies om teksten *la pollution* (s. 100-101, *Chouette info*) som tar for seg ulike miljøproblemer som luft- og havforurensning, ozonlaget og nedhuggingen av de store skogene.

Kapittel 6 *Trois Gourmandises bien françaises*, legger vekt på klassiske franske mattradisjoner som snegler, gåselever og pai knyttet til de franske regionene Bourgogne, L'Aquitaine og Le Limousin. På den ene siden kan man si at dette kapittelet retter søkelys mot sentrale aspekter ved den franske kulturen, slik som viktigheten av mat som en del av den franske kulturarven. Samtidig er det kanskje en fare at man i så stor grad legger vekt på stereotype oppfatninger av Frankrike og fransk kultur (snegler, gåselever og beret, s. 55).

Bortsett fra de ovennevnte temaene er Europa og europeiske spørsmål som definert i punkt 1.3 i liten grad tatt opp i denne læreboken.

Når det gjelder nettstedet til *Chouette Nouvelle 3* er det en tanke forvirrende at lenkene og tekstene til *Chouette* serien er samlet under ett. Det er med andre ord litt vanskelig å finne ut hva som hører med til hvilken lærebok. I forhold til europeiske spørsmål og problemstillinger er det relativt lite å hente på dette nettstedet. Det står noe informasjon om det franske skolesystemet, kjente franske personer og Paris, men dette er primært knyttet til *Chouette Nouvelle 1* og 2 og ikke *Chouette Nouvelle 3*.

2.2.2.2 Fransk i videregående opplæring

I fransk for den videregående skolen er det plukket ut to lærebøker som brukes i B-språk undervisning på VK1 og C-språkundervisning på VK2. Den ene er *Avec Plaisir 2* fra Cappelen og den andre er *Contrastes* fra Gyldendal.

For fransk C-språk 3 og B-språk 2 gjelder den samme læreplanen som for tysk (jf. ovenfor). Læreplanen gir ingen spesifikke henvisninger til Europa og europeiske spørsmål, men i den grad termen "språkområde" inkluderer europeiske land og regioner er det naturlig å trekke frem målene om at eleven på dette trinnet skal "kunne sammenligne ulike skikker og normer i Norge med skikker og normer i det aktuelle språkområdet [...] ha kjennskap til styresettet i språkområdene [...]"

ha kunnskaper om utvalgte hendelser og personer i språkområdets historie [...] ha noe kjennskap til ulike kunstarter innen språkområdet som for eksempel bildende kunst, musikk, arkitektur eller film”. I tillegg skal eleven ha kjennskap til ”aktuelle samfunnsproblemer innen det aktuelle språkområdet som for eksempel spørsmål om levekår, natur og miljø”.

Avec Plaisir 2

I innledningen til *Avec Plaisir 2* står det skrevet at et av hovedmålene med boken er at ”eleven skal få kunnskap om og innsikt i Frankrikes posisjon i Europa og i resten av verda. Dessuten skal eleven ”lære noko om samfunnsforhold og dagligliv i dei fransktalende delane av verda”. Igjen ser vi bort ifra ikke-europeiske forhold og konsentrerer oss om det europeiske perspektivet.

Avec Plaisir 2 er delt inn i fem seksjoner som omhandler ulike tema. Den mest interessante delen for denne undersøkelsen er tema 5 som omhandler frankofoni i Europa, med spesiell vekt på Belgia, Luxemburg og Sveits. I tillegg kan det være interessant å si noe om tema 2 som omhandler det franske samfunnet før og nå, med spesiell vekt på den franske republikken, sosiale problem og økologi og tema 4 som omhandler ulike aspekter ved den franske kulturen som fransk visetradisjon, franske komponister og fransk malekunst.

Tema 5: *La francophonie en Europe* er den delen som i størst mulig grad evner å fange opp europeiske spørsmål og problemstillinger. Kapittelet setter fokus på de fransktalende europeiske landene Belgia, Luxemburg og Sveits, samt EU-hovedstaden Brussel. Teksten om Belgia legger bl.a. vekt på historie og den spesielle språksituasjonen i landet, samt en kort presentasjon av Brussel. Brussel, som regnes som den europeiske hovedstaden, er nærmere presentert senere i kapittel 22: *Bruxelles - la capitale de l'Europe*. Her blir det bl.a. lagt vekt på belgiernes europeiske tilknytning. Samtidig blir det presisert at de er opptatte av å beholde sin belgiske identitet: ”Les Belges sont très européens en même temps qu'ils gardent leur identité belge” (s. 135). (Belgierne er svært europeiske samtidig som de beholder sin belgiske identitet).

Introduksjonsteksten til kapittelet om Luxemburg legger stor vekt på landets tilknytning til Europa: ”Le Luxembourg, situé au coeur de l'Europe est un effet un pays très 'européen'” (Luxemburg befinner seg i hjertet av Europa og er et meget ’europeisk’ land)(s. 147). Siden 1952 har Luxemburg mellom annet vært sete for Europadomstolen og sekretariatet for EU-parlamentet. EU-kommisjonen har også vært ledet av luxemburgere to ganger (Gaston Thorn og Jacques Santer). I tillegg ble Schengenavtalen undertegnet i den lille byen Schengen i Luxemburg.

Kapittel 22 gir en forholdsvis detaljert beskrivelse av EUs historie og EU-institusjonene Europaparlamentet, Europarådet og EUkommisjonen. På side 138 er det også gitt en kort presentasjon av EUs viktigste symboler (les symboles de l'Union Européenne) euroen, EU-flagget, EUs nasjonalsang og Europadagen 9. mai. Av spesiell interesse for denne undersøkelsen er et intervju med to unge mennesker fra Belgia som uttaler seg om Europa (side 139). I dette intervjuet kommer man for eksempel inn på positive aspekter ved åpningen av Europas grenser slik som muligheten til å reise, arbeide og studere i andre europeiske land. Av negative aspekter nevnes problem som smugling av narkotika og våpen.

Tema 2: *La société française* tar bl.a. for seg det politiske systemet i Frankrike. Her er det lagt vekt på den femte republikken, oppgavene til presidenten, statsministeren, nasjonalforsamlingen og senatet, de politiske partiene, i tillegg til en kort presentasjon av presidentene i den femte republikken.

Frankrikes forhold til Europa er i liten grad nevnt, kun i bisetninger som at landet er det største landbrukslandet i Europa og at Frankrike var en av initiativtakerne til kull og stålunionen som var forløperen til EU. Små hint om Frankrikes forhold til Europa blir nevnt under presentasjonen av presidentene i den femte republikk. Charles de Gaulle blir for eksempel fremstilt som en mann som etter annen verdenskrig la vekt på å normalisere forholdet mellom Frankrike og Tyskland og var med på å danne fundamentet for et nytt og samlet Europa (s. 46). Om Francois Mitterrand sies det at han ønsket å styrke Europa og minske den amerikanske innflytelsen på det franske samfunnet, noe som understreker Frankrikes draging mot Europa og skepsis til USA (s. 48).

Kapittel 9, *Un autre monde est possible*, omhandler ulike samfunnsproblemer som arbeidsledighet og hjemløses situasjon. Dette kapitlet presenterer også en organisasjon som heter Attac som har som kampsak å kjempe mot økonomisk usikkerhet og sosiale forskjeller. I denne teksten blir sosiale forskjeller mellom annet presentert som et resultat av en europeisk politikk som er basert på en global økonomi.

Kapittel 10 tar for seg ulike miljø- og økologispørsmål. Her følger vi den fiktive familien Écolo i en uke og kommer inn på temaer som luft- og bilforurensing, solenergi, resirkulering og kildesortering, økologisk mat, økoturisme, osv. Som i *Chouette 3* er det også i *Avec Plaisir 2* et hovedsakelig lokalt fokus på miljøspørsmål, og tekstene klarer i liten eller ingen grad å sette miljøvern i en større ramme som et globalt /regionalt problem.

Fransk kultur er tema for del 4 i *Avec Plaisir*. Det er verdt å merke seg at utvalget av franske kunstnere som bl.a. består av sangere (Edit Piaf, Jacques Brel, Yves Montand, Boris Vian, Patricia Kaas, etc.), billedkunstnere (Paul Cézanne, Pablo Picasso, Edouard Manet), komponister (Eric Satie, Maurice Ravel, Claude Debussy) og skulptører (Camille Claudel, Auguste Rodin) er nærmest utelukkende basert på gamle klassikere og fordums storhet. Med andre ord retter tekstene seg i liten eller ingen grad mot dagens Frankrike og samtidskunstnere og artister.

Nettstedet til *Avec Plaisir 2* er for øyeblikket under utvikling. Mange av lenkene er derfor ikke funksjonelle på det nåværende tidspunkt. Dette gjelder spesielt del 3 til 5. Generelt kan man si at *Avec Plaisir* har en oversiktlig og grei hjemmeside, strukturert etter de ulike delene og kapitlene i boken. Av interesse for denne undersøkelsen er det lite å hente for øyeblikket, men siden inneholder mellom annet ekstrainformasjon om politiske partier i Frankrike.

Contrastes

Contrastes er en helt ny lærebok i fransk for fransk B-språk på VK1 og C-språk på VK2. I forhold til temaet for undersøkelsen er det verdt å merke seg innledningsvis at boken har lagt forholdsvis stor vekt på å sammenlikne situasjonen i Frankrike med situasjonen i Norge. Dette gjelder for eksempel i forhold til skole-systemet, det politiske systemet, kultur, det å være ung, familieforhold, sosiale

skiller, arbeidsledighet, miljøspørsmål, historie og religion osv. (s. 8, 39, 43, 75, 106, 140, 169).

I motsetning til *Avec Plaisir* legger *Contrastes* liten vekt på fransktalende områder utenom Frankrike. Det meste av innholdet retter seg med andre ord mot Frankrike og franske forhold.

Kapittel 3, *L'État, c'est qoui?*, er et av de kapitlene i *Contrastes* som er mest interessante for denne undersøkelsen. Det tar primært for seg det politiske systemet i Frankrike (presidenten, parlamentet, senatet, nasjonalforsamlingen, valgordningen, politiske parti, de lokale styresmaktene, osv.). I likhet med *Avec Plaisir* gir *Contrastes* en kort presentasjon av ulike symboler som forbindes med Frankrike (for eksempel nasjonalsangen, flagget, nasjonaldagen og slagordet frihet, likskap og broderskap – "liberté, égalité, fraternité").

Som i *Avec Plaisir* er presentasjonen av fransk kultur (forfattere, musikere, malere, filmskapere m.m.) primært rettet mot gamle klassikere som Renoir, Picasso, Chagall, Debussy, Piaf og retter seg i liten eller ingen grad mot samtidskunstnere. Selv om det er viktig å kjenne til sentrale historiske skikkelser fra fransk kulturliv, kan man også hevde at det vil være essensielt for å øke bevisstheten rundt fransk kultur og franske forhold at lærebøkene forsøker å gi et mer tidsriktig bilde av dagens Frankrike og det kulturlivet som utspiller seg der i et samtidsperspektiv.

Når det er sagt, er *Contrastes* muligens den av lærebøkene i fransk som best lykkes med å gi et samtidig og nyansert bilde av dagens Frankrike. På side 69 står det for eksempel en tekst om fransk matkultur, og selv om det legges vekt på at mat spiller en stor rolle i den franske kulturen, blir det også nevnt at stadig flere benytter seg av frossenmat, halvfabrikata og McDonalds restauranter.

Når det gjelder miljøspørsmål, er *Contrastes* også den av franskbøkene som i høyest grad lykkes med å få frem det universelle med miljøproblematikken, og den legger også til en viss grad vekt på å sammenlikne situasjonen i Frankrike og i Norge.

En fait, le problème de la pollution concerne et influence le monde entier, donc ici nos deux pays se trouvent un peu dans la même situation. En France, comme en Norvège, la belle nature est menacée par la pollution de l'air et du sol et par le réchauffement mondial (side 140). (Miljøproblematikken angår og påvirker hele verden og våre to land befinner seg til en viss grad i samme situasjon. I Frankrike som i Norge er den vakre naturen truet av luft og jordforurensning og av global oppvarming).

Av aktuelle miljøspørsmål som blir tatt opp i *Contrastes*, finner man bl.a. luft og vannforurensning, drivhuseffekten, resirkulering, forurensning p.g.a. transportmidler, utslipp i havet, industriutslipp og miljøspørsmål knyttet til landbruket.

Kapittel 6, *Il était une fois...*, tar for seg fransk historie med diverse referanser til norsk historie (s. 169). Det er i det hele tatt lagt relativ stor vekt på å sammenlikne norsk historie med den franske historien og spesielt i introduksjonsteksten til kapitlet er det lagt vekt på å påpeke forskjeller og ulikheter i den historiske utviklingen i de to landene. I tillegg til en ganske detaljert kronologisk oversikt over viktige epoker og hendelser i fransk historie gir dette kapitlet også en forholdsvis inngående fremstilling av den franske revolusjonen, Napoleon og første og andre verdenskrig.

Til slutt i boken gjør *Contrastes* nok et forsøk på å fremstille forskjeller og likheter mellom den franske og den norske kulturen i kapittel 8, *Finalemment....* I et intervju med en norsk journalist som har bodd i Paris i en årrekke, kommer det bl.a. frem at arbeidsdagen er annerledes i de to landene. I Norge arbeider man færre timer, men er mer effektiv når man først er på jobb. Det kommer også frem i teksten at skolesystemet er forskjellig i de to land (skolene legger mer opp til individualisme i Frankrike). Norge blir fremstilt som et lite, rikt land der "alle kjenner alle" (ils ont tous un cousin à Gjøvik, s. 235), mens Frankrike blir presentert som et land som er rikt på kultur, men som opplever økonomisk forfall.

Nettstedet til *Contrastes* er under utvikling, og det er foreløpig kun lagt ut materiale til de første tre kapitlene i boken. Av interesse i forhold til informasjon om fransk kultur og samfunnsforhold i de første tre kapitlene er bl.a. lenker til franske aviser, radio og tv, franske skoler, politiske institusjoner slik som presidenten, regjeringen og statsministeren i Frankrike og EU av interesse.

Oppsummering fransk

I likhet med lærebøkene i de andre fagene som ble plukket ut til undersøkelsen, er lærebøkene i fransk lojale mot læreplanens mål og føringer. Man kan dermed si at i den grad europeiske spørsmål og problemstillinger er berørt i læremidlene er de basert på læreplanenes instruksjoner (j.f. 2.2.2.1. og 2.2.2.2).

Som forventet retter franskbøkene seg primært mot enkelte fransktalende land, for eksempel Frankrike, Sveits, Luxemburg og Belgia, og ikke mot Europa i sin helhet. Videre kan man konkludere at det står lite eller ingenting om Norges plass i Europa generelt. Men i den grad en sammenlikning mellom Europa og Norge er til stede, er den knyttet til likheter og ulikheter mellom norske og for eksempel franske kultur- og samfunnsforhold.

Lærebøkene klarer i varierende grad å gi et tidsriktig bilde av Frankrike og fransk kultur. Det er for eksempel verdt å merke seg at det fortsatt legges forholdsvis stor vekt på artister og kunstnere som Piaf, Renoir og Debussy som riktignok er svært sentrale skikkelser i fransk kulturliv i et historisk perspektiv, men som ikke er med på å skape et tidsriktig bilde av samtidskunstnere og artister i Frankrike.

Dersom målet med lærebøkene er å skape forståelse for og øke kunnskapen om europeiske land og kulturer er det viktig at bildet som blir skapt er så tidsriktig og oppdatert som mulig. Det er også viktig at lærebøkene unngår å bygge opp under tradisjonelle klisjeer av land og folk slik som at det typiske måltidet i Frankrike består av gåselever, trøfler og snegler. Det er også et poeng at tekstene og stilen i lærebøkene er tilpasset målgruppen den henvender seg til, slik at den på best mulig måte kan fange leserens nysgjerrighet og interesse.

2.3 SAMFUNNSFAGENE

Samfunnsfag er delt inn i tre disipliner på ungdomstrinnet: historie, samfunnskunnskap og geografi.

2.3.1 Historie

2.3.1.1 Historie på ungdomstrinnet

I historie på ungdomstrinnet er læreverkene *Innblikk* (Historie 10), utgitt av Aschehough forlag, og *Underveis* (Historie 10), utgitt av Gyldendal Undervisning, valgt ut til denne undersøkelsen.

Innblikk historie

Utgaven av *Innblikk* som vi har valgt å analysere i historie, er 1. utgave/3. opplag fra 2003. Læreboken er godkjent i 1999. *Innblikk* gir et tiltalende førsteinntrykk. Første kapittel starter med avbildning av et kunstverk – *Ohne titel* (*Superman*) av Marcus Oehlen. Boken har flere slike kunstbilder ved siden av illustrasjoner og foto fra historisk viktige øyeblikk.

Boken er bygget opp etter hovedmomentene i Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen, L97. Kapitlene dekker den teknologiske utviklingen, konflikter og samarbeid eksemplifisert gjennom blant annet den kalde krigen i Europa og verden utenfor, slik læreplanen legger opp til. Videre beskrives slutten på kolonitiden og utviklingen i Tyskland og utviklingen i Norge etter 1970. Innholdet er strukturert med en kort ingress til hvert kapittel, og etter kapitlene kan elevene finne faktafiler, spørsmål og oppgaver. I tillegg finnes ordforklaringer og stikkordregister bak i boken. Med tanke på målgruppen i 10. klasse virker ikke tekstmengden for kompakt eller utilgjengelig for elevene. Historiske hendelser er forsøkt levendegjort med korte utdrag fra andre litterære sjangrer som brev, taler, avisutklipp m.m. Eksempel på det siste er en journalists beskrivelse av en dagligdags hendelse under Vietnamkrigen, noe som gir et sterkt og komprimert vitnesbyrd fra krigens redsler.

Spørsmålene som følger kapitlene, er faktaspørsmål som elevene forholdsvis enkelt kan finne svar på i teksten. Det som går under betegnelsen *oppgaver*, er mer utfordrende og krevende. Her blir elevene bedt om å søke informasjon i andre kilder, vurdere innholdet i teksten og foreta sammenligninger mellom for eksempel levesett før og nå. Forfatterne har også lagt vekt på å vise at ulike valg foregår innenfor visse rammer, og at disse valgene kan føre til svært ulike konsekvenser og angå mange mennesker. Et eksempel her er beskrivelse av valgmuligheter president Kennedy og statsminister Krusjtsjov stod overfor under Cuba-krisen i 1962 (s. 50-51).

Elevene får også trene seg på å bruke kilder for å finne svar på spørsmål etter hvert hovedkapittel. Et eksempel på dette er "Hva en nasjonalsang kan fortelle" (s. 154-155). Her har forfatterne brukt Tyskland nasjonalsang. Denne knyttes til Tysklands historie fra sangens opprinnelse i 1841 og frem til i dag. Teksten er gjengitt både på tysk og norsk. Forfatterne skriver til elevene:

I faktafilen kan du studere nærmere hvilken skjebne sangen fikk, og koble den til sentrale hendelser i Tyskland historie. Du oppdager også hvordan nøyaktig de samme ordene kan bety forskjellige ting til forskjellige tider (s. 154).

I kapitlet om utviklingslinjer i det norske samfunnet etter annen verdenskrig og frem til 1970-tallet, tas Norges forhold til EF opp. Her blir spørsmålet drøftet om hvorfor EF-medlemskap i 1972 vakte strid. Norge som en del av Europa blir først og fremst beskrevet i dette kapitlet og i kapitlet som har fått tittelen ”Europa på vei mot enhet”. Her beskrives utviklingen i tiden fra den kalde krigens dager og til Europaspørsmålet tas opp igjen på 90-tallet. EU får bred omtale.

Et kapittel har tittelen ”Europa mister grepet”. Her rettes et kritisk blikk på Europa som kolonimakt. Forfatterne skriver slik om ideene bak koloniseringen:

En av ideene bak koloniseringen var rasisme. Europeerne mente at den ”hvite rasen” var overlegen. De hevdet at det økonomiske skillet mellom koloniene og kolonimaktene var et bevis på det (s. 110).

Det rettes også et kritisk blikk mot europeernes rolle etter kolonitiden i stater som tidligere var kolonier. Det at mange av disse statene trengte økonomisk hjelp, førte til fortsatt sterk europeiske innflytelse mange steder. Elevene blir bedt om å diskutere spørsmål som angår Europas forhold og ansvar overfor tidligere kolonistater. En av oppgavene i dette kapitlet er ”Hvorfor tror du de grensene som europeerne trakk opp, ble beholdt? Diskuter i gruppa eller klassen?” (s. 114). Dette er en type spørsmål hvor det kreves langt mer av elevene enn å slå opp på en side i boken for å finne svar.

Ellers er globale spørsmål i fokus. Kina og hovedlinjer i Kinas utvikling på 1900-tallet har fått et eget omfattende kapittel i boken. I beskrivelse av utviklingen i Midtøsten er hovedvekten lagt på krig og konflikter. Storbritannia og Frankrikes ansvar i Suezkonflikten og den manglende støtten de fikk i FN, er beskrevet og viser til staters gjensidige avhengighet og medvirkning til krig som foregår langt utenfor landenes egne grenser.

Norges rolle i internasjonale sammenhenger finner vi for eksempel i omtale av Oslo-avtalen, hvor daværende utenriksminister i Norge, Johan Jørgen Holst er avbildet ved siden av bildet der den israelske statsminister, Yitzhak Rabin, og palestinernes leder, Yasir Arafat, veksler håndtrykk i 1993 med en smilende amerikansk president, Bill Clinton, i midten.

Boken forsøker å balansere mellom ulike syn i teksten, men har også noen få ”absolutter”. For eksempel kan vi lese om utviklingen i Midtøsten fra 1970-tallet at det da gikk en islamsk vekkelse over disse landene. I Iran kom Khomeini til makten. ”Han ble en inspirasjon for islamsk vekkelse i arabiske og asiatiske land. De var alle fiendtlige mot vestlig innflytelse” (s. 130). Det er noe uklart hvem ”alle” her er, spesielt når en tar i betraktning at det finnes sterke motstandsbevegelser i en del av disse landene.

Miljøspørsmål behandles ut fra et norsk perspektiv. Opprettelsen av Miljødepartementet i 1972 nevnes, samt konflikten som oppstod mellom ulike politiske grupper i Altasaken. Vi kan også lese at rapporten *Vår felles framtid* understreker betydningen av bærekraftig utvikling. ”Det betyr at vi må bruke naturen på en slik måte at vi ikke ødelegger for kommende generasjoner” (s. 166).

Underveis historie

Underveis fra Gyldendal er som *Innblikk* nært knyttet opp mot hovedmomentene i L97. Boken er utgitt i 1999. På den tiden da begge disse bøkene (*Innblikk* og *Underveis*) ble trykket, var det offentlig godkjenning av lærebøker. Det forklarer hvorfor de er såpass like i oppbyggingen.

Layout i *Underveis* virker oversiktlig og lett tilgjengelig for en leser. Det er et rikt bildemateriale i boken, først og fremst gjennom foto av historiske hendelser. For eksempel ser vi bilde av Mao som svømmer over Yangtse i 1966, og Martin Luther King som leder marsjen for rasemessig likestilling mot Washington i 1963. I tillegg til foto gjengis en del kunstverk av anerkjente norske og internasjonale kunstnere, blant andre Alf Rolfsen, Andy Warhol og Frida Kahlo. Forfatteren skriver at bildene i boken er tenkt som viktige virkemidler. Det er til dels sterke bilder som brukes. Vi ser utsultede fanger i en konsentrasjonsleir under krigen i Bosnia på 90-tallet. Vi ser en fortvilet far bære bort sønnen som er skutt av politiet under opptøyene i Soweto i 1976, og vi ser hodeskaller fra det gamle Røde Khmer-fengslet i Kambodsja. Slik formidler bildene i seg selv et politisk budskap ved siden av at de er ment å utfylle og illustrere innholdet i teksten.

Underveis starter med beskrivelse av situasjonen i Europa etter annen verdenskrig. Her omtales blant annet Tysklands deling, Nato og Warsawapakten. Bakgrunnen for at Nato ble opprettet omtales på vel to sider i boka. Begrunnelserne for at Norge valgte å gå inn i Nato, hevder forfatteren var redselen for Sovjetunionen og det dårlige forholdet som så ut til å utvikle seg mellom Sovjetunionen og USA. Argumenter for og imot Nato er også tatt med, slik at elevene kan ta stilling og diskutere hva de selv mener. Videre finner vi kapitler om atombomben, opprustning og våpenkappløpet med fokus på USA og Sovjetunionen. Flere sider er viet forholdet mellom disse supermaktene og resten av Europa. Folkeavstemningen i 1972 og i 1992 angående EU-spørsmålet er omtalt i samme kapittel. Her listes det opp argumenter for og i mot EU som elevene blir bedt om å ta stilling til (s. 143).

I boken finner vi også stoff om kulturelle endringer som skjedde i Europa på 60- og 70-tallet, bl.a. ungdomsopprøret, og hvordan dette kom til uttrykk på forskjellige måter. Det er først og fremst hvordan popmusikk fra England og USA erobret markedet som er i fokus når det gjelder kulturuttrykk. Ellers er det forholdsvis lite kulturstoff som omhandler andre europeiske land.

Det trekkes frem en del endringer som studentopprøret medførte. Når det gjelder Norge, er konklusjonen på ungdomsopprøret at "Mange ungdommer drømte om revolusjon i fredelige Norge. Andre begynte med narkotika, som den gangen var noe nytt her" (s. 134). I forhold til positive ting som ungdomsopprøret medførte for eksempel når det gjaldt utdanning og likestilling, kan en mene at dette kommer litt i skyggen av beskrivelsen av rusproblematikken.

Sovjetunionen og andre østeuropeiske land får en bred omtale. Det sies her at fattigdommen har økt i Øst-Europa etter kommunismens fall. Her vil vi påstå at bildet er langt mer nyansert i 2005, og at det har skjedd store endringer etter 1999. Det er uheldig i en lærebok som brukes i 2005, at det står at Russlands president heter Boris Jeltsin. Vi finner riktignok mer oppdatert lærestoff på bokens nettside (www.gyldendal.no/underveis), men all informasjon i innholdet kan ikke rettes

opp her. Nettstedet inneholder temaer til fordypning, ekstrastoff med lenker og oppgaver. Ett av temaene er for eksempel EU. Man kan også stille spørsmål ved måten de østeuropeiske statene blir fremstilt på enkelte steder i teksten. For eksempel på side 74 kan vi lese: ”Tallin, lille Estlands hovedstad, var i en periode i 1990-årene regnet som en av verdens aller farligste byer”, og så ikke noe mer om Estland. Etter vårt syn kan dette være med på å skape et negativt bilde av disse statene og en motsetning mellom ”oss” og ”de andre”.

Norges utvikling i etterkrigstiden er behandlet i et eget kapittel, og Norges forhold til Europa og andre nordiske land i et annet. Når det gjelder Norges rolle i konflikten i Midtøsten og Osloavtalen, er denne nøkternt beskrevet. Det sies at fredsprosessen siden den gang har hatt mange tilbakeslag. Når det gjelder utviklingen i Midtøsten, spesielt i Iran, blir det sagt at det bare er et mindretall av verdens muslimer som ønsker et islamsk styre som i Iran. Det kommer også frem at mange iranere er ”lei av strenge prestestyret. Da det var presidentvalg i landet i 1997, vant en *liberal* president, som ønsket friere forhold” (s. 194).

Når det gjelder miljøspørsmål, tar forfatteren utgangspunkt i norske forhold og i aksjoner for å frede norsk natur. Eksempler på dette er Mardølaaksjonen og kampen om Altavassdraget. Vårt ansvar for miljøet utover landets grenser får også omtale: ”Energiforbruket vårt er svært høyt. Vi slipper ut for mye av det farlige stoffet CO₂ (drivhuseffekten), som bidrar til å varme opp atmosfæren” (s. 130-131).

Oppsummering historie (ungdomstrinnet)

Som oppsummering når det gjelder både *Innblikk* og *Underveis*, kan vi si at den europeiske dimensjonen ser ut til å være ivaretatt i den utstrekning som L97 legger opp til. Norges plass og samhandling med Europa behandles først og fremst i spørsmål om EU og andre viktige hendelser i Europa i etterkrigstiden som ungdomsopprør, oljens inntog i norsk næringsliv og økt arbeidsinnvandring. Miljøspørsmål får en forholdsvis beskjeden plass hvis vi definerer miljøspørsmålet inn i hovedmomentet i L97 hvor det står følgende:

I opplæringa skal elevane greie ut om og vurdere dei nasjonale og globale følgjene av den materielle vokstren i etterkrigstida og dei teknologiske nyvinningane i dei ulike primære- og sekundærnæringsane og i hushaldning, transport og massemedium (L97: 186).

Begge bøkene i historie har varierte oppgaver ved siden av mer tradisjonell faktaspørsmål. Det som er kritiske faktorer angående kvalitet, er at bøkene kan virke noe utdaterte i forhold til det som er den reelle situasjonen i dag, særlig i en del østeuropeiske land. Slik vi ser det, gir imidlertid begge disse bøkene, samt det som ligger på nettet, lærere og elever mange situasjonsbeskrivelser som kan danne grunnlag for interessante diskusjoner og refleksjoner angående Norges plass i Europa og aktuelle problemstillinger som EU står overfor i dag.

2.3.1.2 Historie i videregående opplæring

Læreplanen i nyere historie gir hovedsakelig føringer i retning av et nasjonalt, et nordisk og et globalt perspektiv:

Mål 1

Elevene skal ha kunnskaper om sentrale samfunnsendringer i Norge og kunne sette dem inn i en nordisk og global sammenheng.

Blant hovedmomentene under dette målet finnes ”Norges plass i verdensøkonomien”(1i) og ”utviklingen av Norges utenriks- og forsvarspolitik i et europeisk og globalt perspektiv”(1j).

Det globale perspektivet preger også mål 2:

Mål 2

Elevene skal ha kunnskaper om hovedtrekk i samfunn og kultur i verdenshistorien og kjenne til ulike veier for økonomisk og politisk utvikling.

Hovedmomenter under dette målet er for eksempel ”kunne gjøre rede for sentrale trekk ved endringer i globale maktforhold og kunne drøfte endringer ved kolonisering og avkolonisering (2c), ”Kunne gjøre rede for internasjonale konflikter og internasjonalt samarbeid i nyere historie”(2d) og ” [...] dagens globale utfordringer med hensyn til befolkningsutvikling, matvareproduksjon og miljøproblemer”(2e). Europeiske problemstillinger er bl.a. ikke fremhevet som spesielt relevante i læreplanen, men er å forstå som en del av de globale problemstillingene.

Læreverkene *Historie 2, Verden og Norge etter 1850* (Cappelen) og *Portal, Norge etter 1850 og Verden etter 1850* (Det Norske Samlaget) er valgt ut for denne undersøkelsen.

Historie 2

I tråd med læreplanen behandler dette læreverket temaet *Europa etter 1945*: europeisk samarbeid og splittelse 1945-1972 (EF, Nordisk råd og EFTA), bakgrunn for og begynnelsen av det europeiske fellesskapet (EF). Norges forhold til denne utviklingen kommenteres med: ”I 1950-årene prioriterte Norge det nordatlantiske samarbeidet, det vil si forbindelsene med USA og Storbritannia, framfor Norden og resten av Europa.” (s. 319).

Underkapittelet *Vekst, velferd og velstand i Norge* beskriver Norges utvikling etter 1945, næringsutviklingen, økonomi og politikk. Deler er beskrevet i forhold til utviklingen i Vest-Europa, bl.a. Norges holdning til og politiske debatt om EF.

Generelt holder læreverket seg til et globalt perspektiv, for eksempel: ”Som det første landet i verden opprettet Norge i 1972 et miljøverndepartement, som fikk hovedansvaret for miljø- og ressurspolitikken” (s. 349). Europa/EF/EU er nevnt i sammenheng med EU-debatten og folkeavstemningene i 1972 og 1994.

Læreboken inneholder et eget avsnitt om det politiske Europa, *På vei mot et samlet Europa* (s. 369), om EU-administrasjon, økonomisk og monetær union og utvidelsen mot øst. Kart og diagrammer supplerer teksten med mye stoff til behandling av temaet i undervisningen.

I tillegg til løpende tekst og illustrasjoner bruker denne boken tekstbokser til fremstilling av enkelttemaer som for eksempel ”Samefolket krever sine rettigheter”(s. 390) og ”Den norske EU-motstanden i et langt perspektiv”(s. 394). En siste del med overskrift ”Norge, verden og Europa ved tusenårsskiftet” gir en kortfattet oversikt over 1990-årene

Læreverket presenterer mye fakta og kan på denne måten være et godt utgangspunkt for historieundervisningen, men det vil være helt avhengig av læreren på hvilken måte stoffet blir brukt i opplæringen (lesing, innlæring, som diskusjonsgrunnlag m.m.)

Læreverket *Historie 2* er supplert av nettsider med omfattende og variert ekstrastoff – sammendrag, oppgaver og nettressurser.

Portal, Norge etter 1850 og Verden etter 1850

Læreverket *Portal* består av to bind, *Norge etter 1850* og *Verden etter 1850*, på VK2.

Norge etter 1850 dekker de to norske folkeavstemningene i 1972 (*Folkebevegelser og EF-kamp*, s. 194) og 1994 (*Nytt nei til EU*, s. 218).

I avsnittet *Kunst som politikk* representerer Rolf Grovens maleri og plakat "Fritt etter Tidemand og Gude" fra 1975 den norske EF-motstanden, med kommentaren at "Noen ville gjøre Norge til medlem i Det europeiske felleskapet (EF), men der var det kapitalkreftene som rådde, ifølge motstanderne av norsk medlemskap" (s. 185). Det nevnes her også at "Maleriet ble et viktig innlegg i miljøkampen i 1970-årene".

Folkeavstemningen i 1994 behandles under overskriften: *Stabile verdimønstre likevel?* og innledes med følgende spørsmål:

Mye hadde forandret seg fra 1980 til 1995. [...] En kunne derfor kanskje tenke at gamle verdier som demokrati, likhet, lokalsamfunn, primærnæringer og lokal råderett over ressurser hadde gått tapt i denne tida – og at gamle meningsmønstre mellom grupper var visket ut? (s. 218).

Avsnittet *Nytt nei til EU* (s. 218-219) begynner med: "Men slik var det ikke". I det følgende legges det vekt på at standpunkter og argumenter gjenspeilet verdimønstre som hadde preget Norge siden 1800-tallet. Avsnittet slutter slik:

Mange lurte også på hvordan det ville bli å innordne seg i en union som ville være langt tettere enn unionen med Sverige hadde vært, og om det ville være enda vanskeligere å komme ut av den nye unionen igjen dersom folket ønsket det. Ville velgerne da noen gang på nytt få si hva de mente? Slik ble historieforståelser viktige. Men framtidssbilder var også viktige. Mange fryktet at et ja var ugjenkallelig og dermed svært alvorlig. Andre advarte om at et nei ville føre til stor økonomisk krise og arbeidsledighet og ødelegge velferdsordningene i landet. Slik gikk det ikke. (s. 219).

Til å være del av et læreverk i historie, er dette er en svært tolkende fremstilling av situasjonen i 1994. Det kan virke som om lærebokforfatterne her prøver å gjengi nei-sidens argumenter i debatten.

Verden etter 1850 beskriver den politiske og økonomiske utviklingen i Europa bl.a. i kapittel 13, *Vekst og samling i vest – splittelse i øst*. Den økonomiske samlingen i Vest-Europa fra 1950-1991 er kort satt opp i tabellform på side 186 (fra Schumanplanen i 1950, Romatraktaten i 1957 til Maastrichttraktaten i 1991). Mer detaljert beskrives den historiske utviklingen i underkapittelet *På vei mot europeisk samling* (s. 189). Hele kapittelet er presentert i et vest-øst perspektiv, vekst i Vest versus oppløsning i øst. Norge eller Norges forhold til Europa er ikke nevnt i denne delen av boken.

Utviklingen i Europa på 90-tallet behandles i del 4, *En global tidsalder*. Avsnittet *Ett nytt Europa* gir en kort oversikt fra etter Berlinmurens fall, med vekt på utviklingen i statene i Øst-Europa. Denne delen avsluttes med åpningen i EU for utvidelsen mot øst og (på utgivelsestidspunktet bare planlagt) opptak av nye EU medlemmer 1. mai 2004. Med dette avsnittet er temaet europeisk historie avsluttet.

Europa blir nevnt i én annen sammenheng i teksten, på side 259, som en modell for konfliktløsning:

... gjennom samarbeid og integrasjon har gamle fiender klart å bygge opp gjensidig tillit og forståelse. Denne historiske erfaringen kan ha overføringsverdi til regioner i andre deler av verden, for eksempel i Midtøsten. I Afrika blir EU framhevet som modell. Vi kan med sikkerhet si at det er langt fram på den veien de afrikanske statene har lagt ut på, men målet og retningen er den samme som europeerne satte seg for et halvt århundre siden. (s. 259).

Det er verdt å nevne at vi har fått inntrykk av at utvalg og bruk av bildematerialet i læreverket virker tabloid. Antagelig er dette et bevisst valg fra forfatterens side for å fenge oppmerksomheten hos leserne, elever i alderen rundt 18-19 år. Noen eksempler som kan nevnes, er bilder av den tidligere jugoslaviske presidenten Milosevic i krigsdomstolen i Haag (*Verdenshistorien* s. 251) og av den irakiske presidenten Saddam Hussein i fangenskap (*Verdenshistorien* s. 258).

Nettsiden til *Portal*-bøkene inneholder en omfattende samling av lenker til metode og kildegransking, ressurser og en generell lenkesamling.

Oppsummering historie (videregående)

De to læreverkene som ble valgt ut til denne undersøkelsen, fremstår som nokså forskjellige selv om begge holder seg like mye til mål i læreplanen: *Historie 2* inneholder mye fakta, bl.a. et helt delkapittel om det politiske Europa, supplert med oppdatert stoff, ekstra kilder og lenker på egne nettsider. Læreverket kan gi lærere og elever et godt grunnlag for undervisningen, selv om det alltid er opp til læreren på hvilken måte stoffet blir brukt.

Portal er en lærebok som gir mye plass til nasjonale og globale utviklinger, relativt lite til europeiske problemstillinger. Læreverket følger med dette linjene i læreplanen for faget. I *Norgeshistorien etter 1850* er Europa og Norges forhold til Europa er i svært liten grad nevnt, bare i sammenheng med folkeavstemningene i 1972 og 1994. Det som nok er den største forskjellen til *Historie*, er at boken har en mer fortellende stil og bevisst tolking av det historiske stoffet som presenteres.

2.3.2 Samfunnsfag / samfunnskunnskap

2.3.2.1 Samfunnskunnskap på ungdomstrinnet

Som tidligere nevnt er samfunnsfag delt inn i tre disipliner på ungdomstrinnet. Vi skal nå ta for oss samfunnskunnskapsdelen i samfunnsfag for 10. trinn.

På grunnlag av læremidlenes markedsposisjon har følgende lærebøker blitt plukket ut til undersøkelsen: *Underveis samfunnskunnskap 10* fra Gyldendal og *Innblikk samfunnskunnskap 10* fra Aschehoug.

I den grad læreplanen for samfunnskunnskap på 10 trinn retter seg mot Europa og europeiske spørsmål, er dette nærmest utelukkende knyttet til politiske styrings-systemer og internasjonale organisasjoner.

I opplæringa skal elevane...setje seg inn i politiske tilhøve og styringsordningar i Europa og andre verdsdelar og gjere seg kjende med internasjonale samarbeidsorgan i Europa og verda ellers (L97: 187).

Underveis samfunnskunnskap 10

Et av punktene vi har valgt å fokusere på i denne undersøkelsen, er fremstillingen av ulike minoritetsgrupper. I forbindelse med en oversikt over Frankrike, gir boken på side 220 en kort presentasjon av de mest kjente folkegruppene i landet (baskerne, bretonerne, korsikanerne og kelterne). Om denne korte teksten er nok til å skape nevneverdig forståelse for fremmede kulturer og folkegrupper, er derimot usikkert.

Et annet spørsmål som danner grunnlag for undersøkelsen er om miljørelaterte fakta og problemstillinger, for eksempel levevilkår, forvaltning av ressurser og bruk av genteknologi, er presentert i et europeisk perspektiv. I et av underkapitlene til kapittel 2, *Likestilling og menneskerverd*, blir ulike problemstillinger relatert til genteknologi tatt opp (side 73-86). Dette gjelder bl.a. spørsmål knyttet til genmodifisert mat, genteknologi brukt på mennesker, biologiske våpen, lover og regler for genteknologi, m.m. Det er verdt å merke seg at teksten i liten eller ingen grad refererer til Europa i denne sammenheng.

I denne undersøkelsen var vi også interesserte i å finne ut mer om hvordan den økonomiske utviklingen i Europa blir fremstilt, for eksempel i forhold til de nye medlemslandene i EU. Dette er ikke noe stort tema i *Underveis samfunnskunnskap 10*, og man kan hevde at det som står nevnt om landene øst i Europa i liten grad er oppdatert på dagens situasjon :

Landene øst i Europa og i det tidligere Sovjetunionen har vært igjennom en periode med nedgang i produksjonen siden 1990. Disse landene har gått over fra planøkonomi til markedsøkonomi. I første omgang har det ført til økte klasseskiller og fattigdom for en stor del av befolkningen.

Det er en stor og vanskelig oppgave for lærebøker å holde seg oppdaterte i en stadig skiftende verden, men i en samtidsrettet fremstilling av landene i Østeuropa vil det for eksempel være naturlig å nevne noe om utvidelsen av EU og hvilken betydning en slik utvikling vil kunne ha, både for enkelte land og for EU som institusjon.

I kapittel 6, som tar for seg ulike samarbeidsorganer, er det igjen først og fremst EU som er av interesse i et europeisk perspektiv. Kapittelet gir en kort oversikt over de viktigste EU-institusjonene som Europaparlamentet, EU-kommisjonen, EU-domstolen og Europarådet. Under tittelen *Norges forhold til EU* står det litt om Norges tilknytning til EU gjennom EØS avtalen, Schengen avtalen og diverse samarbeidsprogrammer knyttet til ungdom og utdanning. På side 122 står det også en kort tekst som gir grunnleggende informasjon om noen av disse samarbeidsprogrammene som Leonardo da Vinci og Sokrates.

Fra et europeisk perspektiv er det også verdt å merke seg teksten om NATO på side 176, som gir en kort fremstilling av den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa siden oppløsningen av Sovjetunionen. Bl.a. står det at NATO har vedtatt å utvide medlemskapet østover i Europa. Igjen har man problemet med å holde lærebøkene oppdaterte, for i mars 2004 ble denne utvidelsen et faktum og syv nye medlemsland, Bulgaria, Estland, Litauen, Latvia, Romania, Slovakia og Slovenia ble tatt opp i organisasjonen.

I forhold til oppdatert informasjon er det viktig å ha gode nettsider med oppdaterte lenker. *Underveis samfunnskunnskap 10* har en meget detaljert og godt oppdatert nettside, der man enkelt og greit kan finne informasjon om aktuelle tema. Det vil si at selv om alt materialet i læreboken ikke nødvendigvis er 100 % oppdatert, er nettstedet en viktig ressurs for å få tilgang på ny informasjon.

I kapittel 7, *Styringssystemer og politiske forhold*, er en egen seksjon viet Frankrike under tittelen *Frankrike – stormakt og kolonimakt*. Her legges det bl.a. vekt på det politiske systemet i landet, og teksten gir en oversikt over oppgaver og oppbygging av den lovgivende, utøvende og dømmende makt. Boken gir også en oversikt over de viktigste politiske partiene, samt inndelingen i regioner, departementer og kommuner i Frankrike.

Det sies lite om Norges forhold til Frankrike i denne delen, men på side 210 er det en henvisning til de negative reaksjonene fra Norge i etterkant av atomprøvesprengningene i Fransk Polynesia i 1995 (nedgang i salg av franske viner og boikott av Frankrike som ferieland). På side 215 gjøres det en sammenlikning mellom de politiske partiene i Norge og Frankrike, der det står at man på venstresiden i Norge tradisjonelt har hatt nære forbindelser med fagforeningene, men der kun kommunistpartiet *Parti communiste* har de samme forbindelsene i Frankrike.

Innblikk samfunnskunnskap 10

Heller ikke *Innblikk samfunnskunnskap 10* legger i nevneverdig grad vekt på Europa og europeiske spørsmål. Det er for eksempel nærmest nevnt i en bisetning at Norge ikke er medlem av EU (side 21).

I den grad europeiske problemstillinger kommer frem i denne boken, er de knyttet til del 5 *Politikk og styresett i andre land* som bl.a. gir en fremstilling av Forbundsrepublikken Tyskland. I denne seksjonen står det bl.a. en del om maktfordeling og styresett i landet, hva det vil si å være en forbundsstat bestående av flere delstater, og litt om hva som er med på å bygge opp den tyske identiteten. Under overskriften *Tyskland – ein viktig stat i EU*, legges det vekt på Tysklands posisjon i Europa som det mest folkerike landet i denne verdensdelen etter Russland, og at den tyske økonomien er den tredje største i verden målt i BNP og det nest største når det gjelder utenrikshandel. I denne delen står det også litt om utviklingen i EU med utvidelsen av nye medlemsland fra øst. I så henseende blir Tysklands rolle som bindeledd mellom øst og vest fremhevet.

Lite er skrevet om Norges forhold til Europa. På side 68 står det nærmest nevnt i en bisetning at avgjørelser tatt av EU, for eksempel i forhold til straffetoll på norsk fisk, vil ha påvirkning på norske forhold. Ellers er det kun enkelte referan-

ser til forholdet mellom Tyskland og Norge som er av interesse fra et europeisk perspektiv. Det er bl.a. nevnt at Tyskland er en av de viktigste handelspartnerne til Norge og at utviklingen i Tyskland og i EU er viktig for Norge, og for hvordan norske styresmakter vurderer spørsmålet om vi vinner eller taper på å stå utenfor EU (side 105). Ellers er det fokusert på norske kunstnere og forfattere som enten er kjente i Tyskland eller har vært bosatte der (forfatterne Jostein Gaarder og Ingvar Ambjørnsen, maleren Liv Mette Larsen og billedkunstneren Sissel Tolaas).

Det er verdt å merke seg at læreverkserien Innblikk kun har ferdig hjemmeside i disiplinen *geografi*.

2.3.2.2 Samfunnskunnskap 3SK i videregående opplæring

I studieretningsfaget samfunnskunnskap på VK2 er følgende læreverk plukket ut til undersøkelsen: *I samfunnet, internasjonal politikk*, *I samfunnet, norsk politikk* fra Aschehoug, samt *Politikk og makt* fra Cappelen.

I læreplanen for samfunnskunnskap (3SK-A) står det lite eller ingenting konkret om Europa, men fokuset ligger mer på internasjonale institusjoner, organisasjoner og system, ofte satt opp i mot tilsvarende norske. Eksempel: ”5d: eleven skal [...] kunne gjøre rede for det internasjonale politiske systemets institusjoner, organisasjoner, rettsregler og avtaler”. og ”5a: eleven skal [...] kunne gjøre rede for sentrale forskjeller mellom politiske systemer nasjonalt og internasjonalt og kunne drøfte nasjonalstatens stilling i det internasjonale samfunnet”.

Under mål 4, hovedmoment 4b, er fokuset lagt på de nordiske land sammenliknet med land fra ulike verdensdeler: ”eleven skal [...] kunne sammenligne styresettet i de nordiske land med land fra ulike verdensdeler”.

I samfunnet, internasjonal politikk og I samfunnet, norsk politikk

Siden europeiske spørsmål og problemstillinger nærmest utelukkende går inn i boken *I samfunnet, internasjonal politikk* og ikke i *I samfunnet, norsk politikk*, har vi valgt å legge hovedfokuset på boken som tar for seg internasjonale dimensjoner.

Så vidt vi kan bedømme, er den eneste delen av boken *I samfunnet, norsk politikk* som direkte tar opp europeiske spørsmål i kapittel 11 *demokratiske utfordringer*, der bl.a. Norges tilknytning til EU blir presentert. Her legges det vekt på overnasjonalitet og selvråderetten versus muligheten til å påvirke beslutninger i EU området.

I samfunnet, internasjonal politikk er et meget omfattende og detaljert læreverk med mange referanser til europeiske spørsmål. Grunnet det begrensede omfanget av undersøkelsen vil vi kun påpeke noen seksjoner og momenter som er av grunnleggende interesse for undersøkelsen uten å gå i detalj på hvert enkelt punkt.

Med hensyn til utviklingen i Europa er det interessant å merke seg den regionale vinklingen i læreboken. Dette gjelder for eksempel det faktum at regioner i en rekke land i Europa krever og til dels får større makt over egen utvikling. Dette gjelder bl.a. i Storbritannia (Wales og Skottland), Belgia (Flandern og Vallonia) og Spania (Katalonia og Baskerland). I det som blir kalt *regionenes Europa* vises det også til at det i Europa i dag finnes mange større eller mindre regionale part-

nerskap der regionene har større samkvem med regioner i naboland enn med regioner i sitt eget land. På denne måten blir de geografiske skillene som ligger i landegrensene, nærmest visket ut i enkelte sammenhenger (s. 56). Et eksempel er Øresundsamarbeidet i Danmark og Sverige, og Barentssamarbeidet og Østersjø-samarbeidet i Nord-Norge. Det sies videre at man i flere tilfeller ser ”representanter for regioner gå ’forbi sine egne stater’ og direkte til Brussel og EU i tillegg til sine hovedsteder” (ibid.). Dette er også tilfellet i Norge. Det står for eksempel nevnt at Rogaland fylkeskommune har eget kontor i EU-hovedstaden Brussel. Også Hedmark og Sogn og Fjordane er med i regionalt samarbeid med regionale enheter i EU området (side 43).

I gjennomgangen av internasjonale organisasjoner legger vi igjen vekt på fremstillingen av EU (side 85-98). Læreboken, som kom i revidert utgave i 2004, gir en utførlig presentasjon av EUs historie fra etableringen av kull- og stålfelleskapet i 1951 og frem til den siste utvidelsen i 2004. I forhold til utvidelsen av EU østover diskuteres bl.a. forskjellige typer integrasjon som ”flerhastighets-Europa” eller ”differensiert integrasjon” som det også kalles. Dette går på at landene i ulik grad og i ulikt tempo tilpasser seg EU.

I teksten legges det også vekt på EUs påvirkning utover EU-området, for eksempel gjennom EØS-avtalen, samarbeid med Russland og Ukraina etc. Et annet viktig poeng i boken er EUs posisjon som et av hjørnene i makttriangelet som i tillegg til EU består av Nord-Amerika (USA) og Øst-Asia (Japan, Kina) (side 86).

Når det gjelder spørsmålet om sikkerhetspolitikk og den forsvarspolitiske dimensjonen i Europa, er både NATO og EU i en utviklingsfase der det er vanskelig å spå hvilke betydning og rolle de vil få i fremtiden. Denne usikkerheten er også gjenspeilet i læreboken:

De utenrikspolitiske interessene til medlemslandene (i EU) spriker. Noen legger mer vekt enn andre på bånd til USA. Andre legger mer vekt på selvstendighet ovenfor USA. Noen ønsker at NATO skal være den førende sikkerhetsorganisasjonen i Europa, andre vektlegger en egen militær rolle for EU (side 93).

Kort oppsummert legger boken vekt på at EU ivaretar sikkerheten gjennom et hovedsakelig økonomisk-politisk samarbeid, mens NATO ivaretar sikkerhet gjennom et militært-politisk samarbeid. En tredje organisasjon, OSSE (organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa) ivaretar sikkerheten gjennom normbyggende og tillitsskapende politisk samarbeid. I tillegg spiller FN en betydelig faktor for sikkerheten i Europa.

Det er interessant å merke seg at også den sikkerhetspolitiske dimensjonen i Europa blir fremstilt i henhold til regionale interesser og perspektiv. Det hevdes bl.a. at landene sør i Europa (Latin-Europa) i stigende grad vender blikket mot landene i Nord-Afrika og Midtøsten der risikofaktorene for egen sikkerhet er størst. Som et resultat av dette ønsker denne regionen at EU og NATO fokuserer på dette problemområdet.

Videre hevdes det at land i Sentral-Europa med Tyskland i spissen ønsker fokus på overgangsproblemene i Øst-Europa og den smitteeffekten som dette innebærer, også for Vest-Europa. Norge og Norden derimot ønsker en fokusering på problemene i nordområdene, for eksempel i tilknytning til miljø og ressurskonflikter og styrkene på Kola.

Når det gjelder nettressurser, har læreverket *I samfunnet* en meget informativ, detaljert og oversiktlig hjemmeside. Den delen av hjemmesiden som tar for seg norsk politikk er, som læreboken, av forholdsvis liten interesse i sammenheng med europeiske problemstillinger, men den delen som går på internasjonal politikk derimot inneholder mye interessant informasjon. Noen eksempler er grunnleggende informasjon om NATO (bl.a. ”det nye NATO” og konsekvenser for Norge) og EUs felles myntenhet Euro (forhistorie, fordeler, ulemper, informasjon om den europeiske sentralbanken), Schengen samarbeidet, OSSE, osv.

Politikk og makt

Læreboken *Politikk og makt* har valgt å samle norsk og internasjonal politikk i ett verk. Norsk politikk er i hovedsak samlet i begynnelsen av boken og omfatter del 1 til 3, mens internasjonal politikk omfatter del 4 og 5 av boken. Som i læreverket *I samfunnet* er det verdt å merke seg at også i *Politikk og makt* er europeiske spørsmål og problemstillinger nærmest totalt fraværende i den delen som tar for seg norsk politikk. Det samme gjelder nettressursene for læreverket.

I likhet med mange av de andre læreverkene vier *Politikk og makt* den europeiske unionen (EU) forholdsvis mye oppmerksomhet. Boken inneholder for eksempel en historisk oversikt fra kull og stålunionen til dagens EU med utvidelsen østover, samt en presentasjon av de viktigste EU institusjonene.

På side 319 i læreboken stilles spørsmålet ”utvidelse østover – et B-lag i EU?” Selv om ikke boken går så langt som å besvare dette spørsmålet bekreftende, legges det i fremstillingen av utvidelsen av EU opp til en polarisering mellom ”de nye og fattige landene i øst” kontra de ”rike landene i vest”. Det er også verdt å merke seg at selv om det i teksten legges vekt på positive aspekter ved utvidelsen som fred, stabilitet og økonomisk vekst i Europa, er det i langt større grad lagt vekt på problemene og utfordringene knyttet til tilveksten i EU. Dette gjelder for eksempel utfordringene knyttet til landbrukspolitikken og distriktpolitikken. Det sies for eksempel at ”arbeidsmarkedet i de rike landene [kan] bli ’overstrømmet’ av billig arbeidskraft, særlig fra tidligere østblokkland” og at dette kan ”forsterke fremmedfrykten” (side 319). Det legges også vekt på problemene knyttet til kriminalitet som menneske og narkotikasmugling når det gamle EU ikke lenger har noen grensekontroll mot øst.

Ett av spørsmålene som vi har hatt som mål å belyse i denne undersøkelsen, er om innholdet i læremidlene er med på å bidra til å øke kunnskapen om fremmede kulturer og skape interkulturell forståelse. I og med at fremstillingen så klart skiller mellom *de* (øst blokklandene) og *oss* (de rikere landene i vest) kan dette være med på å understreke kløften mellom øst og vest istedenfor å legge grunnlag for et samlet Europa. Det er også verdt å ta med seg at fremstillingen hovedsakelig bygger på økonomiske kriterier og at det for eksempel ikke blir sagt noe om hva de nye medlemslandene har å bidra med i form av kulturelt mangfold.

Norges tilknytning til Europa blir berørt flere steder i læreboken. En av underoverskriftene i kapittel 25, *Norge i verden*, har for eksempel fått tittelen: *ikke medlem, bare nesten?* Denne overskriften understreker nok den oppfatningen mange har av Norges tilknytning til EU, der man gjennom EØS-avtalen og andre samarbeidsavtaler som Schengen-samarbeidet er underlagt vedtak fattet utenfor Norges grenser (side 377, og side 168).

Den sikkerhetspolitiske situasjonen i Europa er et av hovedtemaene for kapittel 20, *Sikkerhetspolitikk*. Igjen får man en diskusjon rundt rollene til FN, NATO og EU som forsvars- og sikkerhetspolitiske organ i Europa. Som tidligere nevnt er Europa inne i en omstillingsfase der styrkeforholdt mellom disse organisasjonene som sikkerhetspolitiske fora utfordres. Det blir mellom annet nevnt at NATO muligens er i ferd med å tape terreng i forhold til det som blir ”et stadig mer selvbevisst og ambisiøst EU” (side 293), der Vestunionen utvikles som EUs ’militære arm’.

Når det gjelder spørsmålet om hvordan miljørelaterte fakta og problemstillinger blir presentert, viser det seg at denne læreboken hovedsakelig er globalt orientert og legger stor vekt på internasjonalt samarbeid og internasjonale avtaler for å løse miljøproblematikken. Nå sies det i og for seg ingenting om dette temaet direkte i tilknytning til Europa, men dette er ikke nødvendigvis en svakhet eller et problem.

Nettressursene som følger læreverket *Politikk og makt* er både oversiktlige og innholdsrike. Hvert kapittel i læreboken har en egen lenke som leder til et sammendrag av kapittelet pluss ekstra nettressurser som ulike typer nettoppgaver og kildeoppgaver. Som sagt er det lite å hente i tilknytning til europeiske spørsmål under den delen som går på norsk politikk, men dersom man ser nærmere på lenkene til kapittel 16 - 25 som tar for seg internasjonal politikk, er det mulig å finne en del relevant informasjon om Europa og europeiske spørsmål slik som europeisk sikkerhetspolitikk (kapittel 20) og EU (kapittel 22).

Oppsummering samfunnslære

Generelt kan man oppsummere at Europa og europeiske spørsmål i varierende grad er tema for lærebøkene i samfunnsfag. I grunnskolen er disse spørsmålene lite vektlagt, både i læreplanene og også i lærebøkene. I videregående opplæring kommer de i større grad inn, men heller ikke her er europeiske spørsmål gjenstand for stor oppmerksomhet.

I faget 3SK i videregående opplæring skiller man mellom norsk og internasjonal politikk og som forventet er det først og fremst innen internasjonal politikk europeiske spørsmål som EU, europeisk forsvarspolitik og Norges forhold til EU og Europa dukker opp.

For å skape forståelse for fremmede kulturer, er det viktig å være bevisst hvordan ting blir fremstilt og hvilke bilder som blir skapt. Det er for eksempel i enkelte bøker en viss tendens til å skille mellom *dem* og *oss*, for eksempel i forhold til land i Øst-Europa (de) Vest-Europa (oss). (De nye medlemslandene fra Øst-Europa - ”et B-lag fra øst”). Sett fra et hovedsakelig vestlig, økonomisk perspektiv, der spørsmålet først og fremst er hva land kan bidra med økonomisk, ikke kulturelt.

2.3.3 Geografi på ungdomstrinnet

På ungdomstrinnet har vi valgt ut *Innblick Geografi 10* og *Underveis Geografi 10*. For å ta stilling til hvordan europeiske spørsmål er behandlet i disse bøkene, finner vi det nødvendig å gjengi hovedmomentene i læreplanen for 10. trinn i geografi:

I opplæringa skal eleven

- arbeide med befolkningsspørsmål, til dømes storleik, struktur, utvikling, flytting og flukt. Diskutere årsakene til og verknadene av byvoksteren. Diskutere årsakene til og verknadene av byvoksteren.
- gjere seg kjende med hovuddraga ved og ulike syn på den globale økonomien, det internasjonale handelsmønsteret og den internasjonale arbeidsdelinga. Søkje informasjon om verksemda til multinasjonale selskap og til det arbeidet som blir gjort av dei ulike organisasjonane i FN
- drøfte naturgrunnlag, levevis og levekår i eit utval land frå verdsdelane Nord-Amerika, Sør-Amerika, Afrika, Asia og Oseania
- setje seg inn og diskutere dei store forskjellane mellom fattige og rike delar av verda i lys av FN-erklæringa om menneskerettane. Bli kjende med dei problema som forskjellane skaper, og drøfte premissane for berekraftig utvikling
- orientere seg om dei geografiske hovuddraga i verda og lokalisere verdsdelane, verdshava, dei største fjellkjedene, innsjøane, elvane og øyane. Arbeide med og gjere seg kjende med busetnad, store byar og kommunikasjonar i regionar og land dei har valt å arbeide med (L97: 187)

Som det fremkommer i læreplanen, ser vi at de fleste hovedmomentene retter seg inn mot globale spørsmål, for eksempel ”drøfte naturgrunnlag, levevis og levekår eit utval land frå verdensdelane Nord-Amerika, Sør-Amerika, Afrika, Asia og Oseania” (L97: 187).

Innblikk geografi

I *Innblikk – geografi 10* er innholdet strukturert i to hoveddeler: en temadel og en del som omhandler enkeltland. Hvert hovedkapittel starter med en ingress og avsluttes med en oppsummering. Boken har mange bilder, diagrammer og illustrasjoner. I oppgavene er det først og fremst problemstillinger i den globale verden som omtales. Som i historieboken avsluttes hvert kapittel med faktaspørsmål og oppgaver til diskusjon og ettertanke. Et eksempel på en slik oppgave til ettertanke og diskusjon er følgende på side 55:

I løpet av den andre verdenskrigen, 1940-1945, flyktet 50 000 nordmenn til Sverige. I perioden 1992-96 fikk bare 252 mennesker innvilget flyktningstatus i Norge. Sverige tok imot 2701 flyktninger og Danmark 8364. Hva mener du om forskjellene?

Slike og liknende oppgaver setter søkelyset på Norges ansvar i internasjonal sammenheng.

Motsetninger mellom I-land og U-land tas opp i flere sammenhenger i *Innblikk*. Et kapittel er viet årsaker til at utviklingen har skapt skillelinjene mellom rike og fattige stater. I statistiske fremstillinger er Norge og andre europeiske land sammenliknet med land fra andre verdensdeler. Handelssamarbeid i EU tas opp under kapitlet *Verdenshandelen*. Når det gjelder miljørelaterte spørsmål, er disse første og fremst presenterte i et globalt perspektiv slik L97 legger opp til.

For å finne mer ut om hvilket perspektiv forfatterne har lagt på teksten, kan det være av interesse å se om de benytter seg av kunst og litteratur for å utfylle faktastoffet. I *Innblikk* finnes noen korte innslag av norske forfattere, som Rolf Jacobsens dikt ”Mødrene” side 61 og ”Til ungdommen” av Nordahl Grieg side 88. Vi finner ikke bidrag fra utenlandske forfattere.

Underveis geografi

Underveis, geografi 10 har ordnet teksten i kapitler med såkalt rammetekst i tillegg, og hvor fagstoffet blir utdypet. På sidene i boken er det dessuten margtekst

der elevene kan finne ordforklaringer, henvisninger til andre bøker i *Underveis*-serien, sitater, dikt m.m. Boken er rikt illustrert med foto, diagrammer og kart. Europa og europeiske spørsmål trekkes inn i sammenlikninger med andre verdensdeler, for eksempel når det gjelder folketall, befolkningsvekst m.m. Forskjellige typer statistikk tar også her gjerne utgangspunkt i norske forhold, deretter i ett eller flere europeiske land, for så og sammenliknes med ett eller flere land fra andre verdensdeler. Ett eksempel her er diagram over energiforbruket per innbygger i Kina, USA og Norge (s. 113).

Norge og Europa blir i noen sammenhenger omtalt som en enhet, for eksempel i kapitlet om befolkningsutvikling kan vi lese: "For oss i Europa var utvandring til USA en sikkerhets ventil under den kolossale befolkningsveksten i forrige århundre" (s. 27). Ellers legges det vekt på å beskrive utviklingen i Norge på 1800-tallet for å gi elevene innsikt i hvordan utviklinger av byer og befolkningstetthet foregår mange steder i verden i dag.

Boken benytter begrepet "den europeiske kulturarven" (s. 60), men uten at dette blir nærmere definert. Forfatterne skriver tydelig fra en europeisk synsvinkel. Når for eksempel slavehandelen omtales (s. 61), sies det:

En svært tragisk form for folkeflytting er den atlantiske slavehandelen mellom ca 1500 og slutten av 1800-tallet. Om lag 12 millioner afrikanere ble fraktet over til den andre siden av Atlanterhavet, til Nord- og Sør-Amerika og til øyene i Karibhavet".

Det sies altså ingenting om *hvem* som fraktet disse 12 millionene av slaver. Men litt lengre ned på samme side kan vi lese: "I den samme perioden tok også araberne til fange afrikanere som de solgte som slaver i Midtøsten, i områdene rundt Rødehavet og på øyene i Indiahavet, som Mauritius og Réunion". Her er *araberne* et handlende subjekt, mens når det gjelder den atlantiske slavehandelen er det i teksten usynlig hvem som utførte og stod bak handelen.

Skjønnlitterære tekster er i hovedsak hentet fra norske forfattere, for eksempel Henrik Ibsen, Rudolf Nilsen og Halldis Moren Vesaas. Av mer internasjonalt tilsnitt finner vi utdrag av sanger av Pete Seeger og Woody Guthrie.

Oppsummering geografi (ungdomstrinnet)

Generelt kan vi si at begge disse læreverkene i geografi primært er rettet mot problemstillinger som angår andre verdensdeler enn Europa. Dette er i tråd med hovedmomentene L97 for dette klassetrinnet. Norske og europeiske forhold er imidlertid vektet noe ulikt i de to læreverkene.

I *Underveis* blir leseren minnet om hvordan Norge plasserer seg i forhold til Europa og resten av verden gjennom en systematisk bruk av statistikk hvor dette tydeliggjøres. *Innblikk* viser også til en del statistikk hvor europeiske forhold tas med, men hovedinntrykket er at denne boken er mer rettet mot globale problemstillinger og at elevene først og fremst skal tilegne seg kunnskaper om økonomi, naturressurser, handelsmønster og de geografiske hoveddragene i verden utenfor Europa.

Begge bøkene er omfattende og byr på mange interessante oppgaver og problemstillinger som elevene skal arbeide med og ta stilling til. Hvordan den europeiske dimensjonen vil komme til uttrykk, vil avhenge mye av hvordan læreren legger opp undervisningen med sine elever. Begge læreverkene har et rikholdig innhold

med hensyn til oppgaver og spørsmål som kan brukes i diskusjoner og refleksjon over forhold som angår Norge som en del av verden.

3. RESULTATER OG REFLEKSJONER

3.1 RESULTATER

Innenfor den tidsmessige og økonomiske rammen for denne undersøkelsen har det ikke vært lett å gå utover en beskrivende fremstilling. ”Europeiske problemstillinger” er et svært vidt begrep som kan være vanskelig å presisere og tilpasse til oppdragets omfang.

Bakgrunnen for oppdraget var samarbeidsregjeringens europapolitiske plattform, vedtatt 21. februar 2002, med bl.a. det mål/tiltak at ”regjeringen vil arbeide for å øke kunnskapen i skole, opplæring og høgre utdanning om europeisk politikk, økonomi og kultur, europeiske land, europeisk samarbeid og Norges plass i Europa”.

Som en oppsummering av vår gjennomgang av læremidler, kan vi si:

- Generelt sett er lærebøkene i tråd med innholdsrelaterte føringer i læreplanene (L97 og R94). Læreplanenes fokus ligger på et norsk og et internasjonalt eller globalt, men ikke et europeisk perspektiv. Det ville derfor være urimelig å forvente at læremidlene går lengre enn læreplanene i sin fremstilling av europeiske problemstillinger. Lærebøkene i samfunnsfag/samfunnskunnskap, historie og geografi skiller ofte mellom nasjonale og globale problemstillinger, i mindre grad europeiske problemstillinger
- I tråd med læreplanen legger fremmedspråkbøkene størst vekt på tysk- og franskspråklige land. Det er likevel stor forskjell mellom læreverkene i hvordan stoffet blir presentert og hvor oppdaterte de er m.h.t. likheter og forskjeller mellom land og kulturer, felles interesser og aktuelt stoff. Noen av læreverkene synes å stoppe opp tidlig på 90-tallet, eller som i tysk, ved gjenforeningen. Aktuelle, og dermed også europeiske problemstillinger, perspektiver på Tyskland og Frankrike som moderne land i Europa, er bare behandlet i to av læreverkene. Disse fremstår etter vårt syn samtidig som de mest attraktive læreverkene for elevene
- Et viktig mål for språkbøkene bør være å øke interkulturell forståelse og danne seg et tidsriktig bilde av aktuelle europeiske land og regioner. For å oppnå dette er det viktig at innholdet og fremstillingen i bøkene er så oppdaterte og nyanserte som mulig. Et gjennomgående trekk i for eksempel franskbøkene er at man i fremstillingen av landets kultur legger forholdsvis stor vekt på kunstnere og artister som Renoir, Debussy og Piaf, som riktignok spiller en stor rolle i et historisk perspektiv, men som neppe gir et tidsriktig bilde av det som rører seg innen fransk kulturliv i dag. Det er også et poeng at målgruppen som er ungdom i tenårene, muligens vil finne det mer inspirerende å høre om populærmusikk og andre sjangere som de er opptatt av. Det er også en tendens i språkbøkene til å gi en stereotyp fremstilling av landets kultur og folk og bygge opp under klisjeer som at det typiske måltid i Frankrike består av gåselever, trøfler og snegler
- Perspektivet i samfunnskunnskapsbøkene er hovedsakelig sett fra et vestlig, økonomisk perspektiv, og det er en tendens til at man for eksempel i forhold til fremstillingen av de nye EU-medlemslandene i øst skiller mellom *dem* (Øst-Europa) og *oss* (Vest-Europa). Dette er med på å skape en uheldig polarisering

som neppe er med på å øke den interkulturelle forståelsen. Det er også verdt å merke seg at det hovedsakelig legges vekt på økonomiske kriterier (hva landene kan bidra med økonomisk) og mindre vekt på kulturelle bidrag

- Ett problem i historie- og samfunnsfagbøkene er at de raskt blir utdaterte og ikke er i tråd med utviklingen, særlig når det gjelder Europa i de siste årene. Det er, slik vi ser det, ikke tilstrekkelig med en oppdatert nettside; det er det som står i boken som oftest fester seg hos elevene
- Samtidsretting av læremidlene skjer i flere tilfeller gjennom en internettside. Dette tyder på et nytt forhold mellom lærebok og nettbasert materiale, som bl.a. medfører større interaktivitet mellom papirutgave og netttutgave og mellom elever og nett. Dette kan bety store og nye utfordringer for læremiddelproduzentene i å lage gode nettbaserte læremidler med høy kvalitet i tekst og layout, men også når det gjelder animasjon, lyd og visualiseringer
- Læreplanene legger opp til stor variasjon i tilnæringsmåter og arbeidsmåter i fagene. I opplæringen skal for eksempel elevene arbeide med, gjøre seg kjent med, diskutere, søke informasjon og drøfte ulike problemstillinger. De læremidlene vi har gjennomgått vil kunne få svært ulik betydning for elevenes læring i ulike klasser/grupper. Til syvende og sist er det læreren og elevene som skaper de gode lærings situasjonene og fyller ut det som læremidlet ser ut til å mangle. Læreren sin interesse for europeiske spørsmål vil være avgjørende for hvordan *den europeiske dimensjonen* trekkes inn i kunnskapsdannelsen.

3.2 REFLEKSJONER

Hovedproblemstillingen for denne undersøkelsen var i hvilken grad europeiske dimensjoner og problemstillinger er tatt opp i læremidlene i et utvalg fag i grunnopplæringen.

Utvalg og fremstilling av fakta er en side av forutsetningene for diskusjon og bevisstgjøring i klasserommet. En annen, avgjørende faktor er fortsatt hvordan lærere og klassen tar tak i læremiddelet. Det finnes mange muligheter for gode diskusjoner i klassen. Svært mye er avhengig av læreren, og læremidler er bare ett redskap for undervisningen.

Hvordan kommer fremtidens klasserom/læringsmiljø til å se ut? Hvis alle elever er utstyrt med bærbar PC, vil det bli lettere å bruke digitale læremidler som er lett oppdaterbare. Digitale teknologier åpner for kommunikative muligheter, for eksempel i språkfag, som ikke kan erstattes av en lærebok.

For å øke kunnskapen og vekke nysgjerrighet er det viktig at et læremiddel treffer målgruppen. Fremmer læremiddelet innsikt og motivasjon, gir det små glimt som utfordrer eleven og setter i gang egen refleksjon og kritiske tanker?

Som Johnsen et al. (1997) skriver, er det å forstå en tekst mer enn å skjønne ordene og strukturene i den teksten. Forståelse vil alltid innebære tolkning.

Som en del av faktatilegnelsen vil tolkning innebære at en forstår hva teksten vil oppnå:

I skolen går tekstlesing i høy grad ut på å forstå teksten, og forståelsen blir gjerne prøvd ved hjelp av spørsmål til samme tekst. Dagens lærebøker spenner over et stort spekter i spørsmålene de stiller. I mange lærebøker, særlig på grunntrinnet, er spørsmålene ofte slik at leserne ikke behøver å forstå i det hele tatt. De kan bare hente ut tekstbrokker som samsvarer med ordlyden i spørsmålene (Johnsen et al. 1997: 101).

I lærebøkene som vi har analysert i denne rapporten, finner vi ulike typer spørsmål, også spørsmål som krever noe mer av elevene enn ”å hente ut tekstbrokker”. Ved siden av *faktaspørsmål*, har forfatterne laget det Cooper (1986) omtaler som *inferensspørsmål*, dvs. der leseren må lese ”mellom linjene”. Vi finner dessuten spørsmål om *ordforråd* i teksten (vocabulary questions) og *erfaringsspørsmål* som lar leseren relatere innholdet i teksten til sine egne erfaringer og sin egen bakgrunn. Slik sett kan lærebøkene oppfylle ulike funksjoner i undervisningen og danne utgangspunkt for varierte læringsaktiviteter.

Hva som til slutt blir elevenes kunnskaper om Europa og europeiske spørsmål, vil imidlertid avhenge av mange ulike faktorer, uavhengig av læreboken de benytter. Som Johnsen et al. (1997) skriver, spør det om innholdet i boken i det hele tatt har noen avgjørende innflytelse på elevene sammenliknet med forhold utenom den organiserte opplæringen - det som ofte omtales som ”den skjulte læreplan”.

I vårt tilfelle har man valgt å gi et oppdrag for å undersøke læremidler på utvalgte trinn i grunnopplæringen. Hvis man ønsker å øke kunnskapen om og bevisstgjøre ungdom på europeiske problemstillinger og Norges plass i Europa, er læremidler kun én kanal av mange. En rapport fra Europaparlamentet (2003)¹ beskriver andre kilder og aktiviteter som for eksempel de europeiske utvekslingsprogrammene. Det er ingen tvil at det ligger et stort potensial i disse aktivitetene og opplevelsene for elever og lærere.

Avslutningsvis er det tre refleksjoner som peker seg ut som mulig videreføring av denne pilotundersøkelsen:

- For det første hadde det vært interessant å se hvilke resultater problemstillingene i denne undersøkelsen ville gitt i andre land i Europa. Finnes det et interessant komparativt perspektiv på dette feltet?
- Videre er læremidler som nevnt ovenfor bare én kilde for informasjon rundt europeiske problemstillinger. Det kunne derfor vært interessant å utvide undersøkelsen til en mer omfattende analyse av ulike informasjonskilder, programmer og møtepunkter som bidrar til å øke kunnskapen om europeiske problemstillinger innen norsk utdanning
- Til sist, og ikke minst, kunne det på bakgrunn av denne tentative analysen ha vært interessant å kartlegge hvilke synspunkter og holdninger lærere og elever har til europeiske spørsmål, for eksempel gjennom en større spørreundersøkelse.

¹ *The European Dimension in Secondary Education in Europe*. European Parliament. Directorate-General for Research. 2003.

4. REFERANSER:

Cooper, A. (1986) Reciprocal questioning: Teaching Students to Predict and Ask High Level Questions. *TESOL. Newsletter (XX)*: 5

Johnsen, E.B., Lorentzen, S., Selander, S. og Skyum-Nielsen, P. (1997): *Kunnskapens tekster. Jakt på den gode lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget.